

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ



پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مطالعه تطبیقی سیاست کیفری ناظر به جرایم مطبوعاتی در حقوق ایران و مصر

حمیده توکلی گلجه^۱، سید علی ربانی موسویان^۲

۱- دانش آموخته کارشناسی ارشد، رشته فقه و حقوق اسلامی، واحد اسلام شهر، دانشگاه آزاد اسلامی، اسلام شهر، ایران. Email: hamidetavakoligolje@Gmail.com

۲- استادیار و عضو هیئت علمی گروه فقه و حقوق اسلامی، واحد اسلام شهر دانشگاه آزاد اسلامی، اسلام شهر، ایران. (نویسنده مسئول) ۱۱۰ Email: a.rabbani@yahoo.com

پذیرش: ۱۳۹۹/۰۱/۱۱

دریافت: ۱۳۹۸/۱۲/۰۶

چکیده

ایران و مصر به عنوان دو کشور اسلامی با پشتوانه فرهنگی و سابقه تمدن جهانی دو مورد مناسب جهت مطالعه از جهات مختلف میباشند این تحقیق بر آن است تا با روش توصیفی و تحلیلی و با هدف دست یابی به نقاط قوت و ضعف جهت رشد و توسعه قوانین داخلی، قانون مطبوعات دو کشور مذکور را از حیث جرم شناسی و مسئولیت کیفری مورد بررسی تطبیقی قرار دهد یافته های پژوهش حاکی از آن است که جرم انگاری در قانون ایران از تمرکز و نظم بیشتری برخوردار بوده و در قانون ایران نسبت به مصر رفتارهای بیشتری جرم انگاری شده و نظام مسئولیت کیفری غالباً جمعی است در حالیکه این امر در قانون مصری به عکس بوده و غالباً فردی است. البته قوانین مطبوعات دو کشور دارای اشتراکاتی نیز می باشند که از جمله آنها تشابه در رکن روانی و رکن مادی از جهت مثبت، ساده و مطلق بودن جرائم است.

کلمات کلیدی: قانون مطبوعات، جرائم مطبوعاتی، ایران و مصر، سیاست کیفری، عناصر عمومی جرم

۱- مقدمه

از بارزترین نشانه‌ها و نمادهای دموکراسی و آزادی و رعایت حقوق بشر در کشورهای مختلف جهان، وجود مطبوعاتی با آزادی بیان، مستقل و مترقی است که این موضوع اهمیت مطالعه در باب قوانین موضوعه کشورهای مختلف در ارتباط با مطبوعات را افزایش می‌دهد.

در همین راستا مقاله حاضر با توجه به جایگاه ویژه دو کشور ایران و مصر در میان کشورهای اسلامی و سوابق فرهنگی و تمدنی آنها با هدف تشخیص نقاط اشتراک و افتراق قوانین مطبوعات و سیاست کیفری حاکم بر آنها و میزان آزادی‌ها و محدودیت‌های اصحاب مطبوعاتی دو کشور، سعی نموده قوانین مطبوعاتی دو کشور را از منظر کلی و کیفری مورد بررسی تطبیقی قرار دهد.

به طور کلی قانون مجازات مصر از مواد ۱۸ تا ۲۳ روزنامه نگاران را موظف به رعایت اصول و ارزش‌های قانون اساسی و قوانین کشوری، آداب حرفه‌ای، عدم هر نژادپرستی، توهین به ادیان، ترویج عداوت حمله به پیروان مذاهب، ترویج تعصبات یا تحقیر گروه‌های مذهبی، عدم دخالت در زندگی روستا و نمایندگان شهروندان، عدم چاپ جلسات بازجویی مراحل دادگاه نموده است. در صورتی که روزنامه نگار یکی از جرایم مذکور را انجام دهد به حداقل یک سال حبس و یا پرداخت جزای نقدی از ۵ هزار تا ۱۰ هزار جنیه مصری و یا یکی از این دو مجازات محکوم می‌شود (مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها، ۱۳۸۴، ۵۳-۵۴).

ماده ۶ قانون مطبوعات ایران نیز هر گونه مطلب الحادی و مخالف موازین اسلامی و برخلاف جمهوری اسلامی و خلاف عفت عمومی و اهانت به دین و ایجاد مطالب اختلافی قومی و نژادی، سرقت‌های ادبی و استفاده ابزاری از افراد و تحقیر و توهین نسبت به آن‌ها را جرم دانسته است و متخلف را به مجازات‌های مقرر در ماده ۶۹۸ تعزیرات قانون مجازات اسلامی محکوم کرده و فرد متخلف را در صورت اصرار مستوجب تشدید مجازات و لغو پروانه دانسته است.

۲- مفاهیم

۲-۱- مطبوعات

مطبوعات از ریشه طبع به معنای چاپ است و مشتمل بر هر چیزی است که بر روی کاغذ به چاپ می رسد (آذرنوش، ۱۳۷۹، ۳۵).

عبارت مطبوعات در زبان فارسی به گاه نامه ها (روزنامه و نشریه های کتابی) و ویژه نامه ها اطلاق می شود؛ اما گاهی برای کتاب، تمبر یا پوستر هم مورد استفاده قرار می گیرد (رحیمی، ۱۳۸۹، ۱۹۲؛ شیخ الاسلامی، ۱۳۸۰، ۲۰).

در قانون مطبوعات مصر به مطبوعات منطبق با قانون مطبوعات این کشور اشاره شده است و در آن از همه مطبوعاتی که با نام مشخص و به طور منظم چاپ می شوند بعنوان مطبوعه نام برده است (شیخ الاسلامی، ۱۳۸۰، ۳۲).

در ماده ۲ این قانون مطبوعات تعریف شده است:

منظور از مطبوعات منطبق با قانون مطبوعات، مطبوعاتی است که با نام مشخص و به طور منظم مانند روزنامه ها، مجله ها و خبرگزاری ها منتشر می شود.

قانون مطبوعات مصر روزنامه ها، مجله ها و خبرگزاری ها را به عنوان نمونه به صورت کلی و بدون اشاره به ذکر جزئیات محتوای نشریات آورده است.

قانون مطبوعات ایران در ماده ۱ مطبوعات را تعریف کرده است:

مطبوعات در این قانون عبارتند از نشریاتی که بطور منظم با نام ثابت و تاریخ و شماره ردیف در زمینه ای گوناگون خبری، انتقادی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، کشاورزی، فرهنگی، دینی، علمی، فنی، نظامی، هنری، ورزشی و نظایر اینها منتشر می شوند.

در تبصره ۳ این ماده نشریات الکترونیکی را نیز جز مطبوعات در تعریف مطبوعات آورده است.

همان طور که ذکر آن رفت در قانون مصر برخلاف تعریف مطبوعات در قانون ایران

به مطبوعات الکترونیکی اشاره نشده است حال آنکه امروزه بیشترین راه ارتباطی و نشر اخبار به وسیله سیستم های الکترونیکی هست.

نشر الکترونیک یا نشر دیجیتال (Electronic Publishing) که به آن ایبوک، نشریه دیجیتال و توسعه کتابخانه های دیجیتال و کاتالوگ ها گفته می شود. در این نوع نشر نویسنده می تواند ناشر هم باشد. از قالب های بسیار معمول این نوع نشر فایل های محتوایی pdf هستند. عملیات ویکی ها نوعی نشر الکترونیک هستند. نشر الکترونیکی نسبت به نشر سنتی دارای مزایا و معایبی است. شاخص ترین مزایای نشر الکترونیک نسبت به نشر سنتی هزینه پایین تر، زمان کم برای تکثیر اثر، سرعت انتشار و توزیع بالا، امکان دریافت سریع نقدها و بازخوردها، امکان دسترسی از نقاط دور، امکان طبقه بندی براساس نظر خواننده می باشد. و معایب نشر الکترونیک سهولت کپی برداری غیرمجاز و عدم رعایت قانون کپی رایت، عدم دسترسی عموم به ابزارهای واسطه، عدم اطلاعات کافی کلیه مخاطبان از روش استفاده از نشریات الکترونیکی است (گلدوزیان، ۱۳۹۶، ۳۸-۴۰).

مطبوعات جزء منابع مهم خبری است و بدلیل کثیرالانتشار بودن و قیمت متناسب در دسترس عموم می باشد. برای همین انتشاردهندگان آن ملزم به رعایت قوانین و مقررات مربوط به آن هستند. در صورت رعایت نکردن جرم مطبوعاتی محسوب می شود.

۲-۲- جرم مطبوعاتی^۱

در تعریف جرم مطبوعاتی اختلاف نظرهایی وجود داشت؛ زیرا با توجه به اینکه در اصل ۱۶۸ قانون اساسی به جرم مطبوعاتی اشاره شده بود اما تا سال ۱۳۷۹ هیچ تعریف منسجمی از آن وجود نداشت، اما بر اساس اصل ۲۴ قانون اساسی جرم مطبوعاتی جرمی است که مبتنی بر انتشار مطالب مخل به مبانی اسلام و یا حقوق عمومی به وسیله مطبوعات باشد و تفسیر این عناوین و مصادیق آنها را قانون مطبوعات بیان می کند (لایق حسینی، ۱۳۹۶، ۳۸).

جرم مطبوعاتی به عمل مجرمانه ای گفته می شود که قواعد جزایی حاکم بر چاپ،

انتشار، و توزیع مطالبی که خطاب آن به عموم جامعه باشد را نقض کند، این جرم مطبوعاتی صرفاً شامل انتشار مکتوب است (صوفی آبادی، ۱۳۸۴، ۲۲۱-۲۲۲).

برخی دیگر از نویسندگان جرائم مطبوعاتی را در زمره جرایم سیاسی می دانند و تفاوتشان را در وسیله ارتکاب می دانند (هاشمی، ۱۳۹۱، ۵۶۲).

۳- تاریخ تصویب قانون مطبوعات دو کشور

قانون مطبوعات کشور مصر در ۸۱ ماده بدون تبصره الحاقی در سال ۱۴۱۷ ه.ق مطابق ۱۳۸۷ در زمان حسنی مبارک تصویب شده است و قانون مطبوعات ایران در ۴۸ ماده و ۴۹ تبصره در سال ۱۳۷۹ تصویب شده است.

۴- بررسی عناصر تشکیل دهنده جرائم مطبوعاتی در نظام حقوقی دو کشور

عناصر عمومی جرم به سه دسته‌ی عنصر قانونی (قانونگذار این رفتار را جرم شناخته و برای آن مجازات تعیین نموده باشد) عنصر مادی (فعل یا ترک فعلی که به منصفه‌ی ظهور و به مرحله‌ی فعلیت برسد) و عنصر روانی (با علم و اختیار و بدون اجبار و اکراه واقع شود) تقسیم می‌شود. که جرائم مطبوعاتی نیز از آن استثناء نبوده و متشکل از همین سه عنصر است لذا در بررسی تطبیقی قوانین مطبوعات دو کشور از منظر کیفری به بررسی این سه عنصر می پردازیم.

۴-۱- عنصر قانونی جرایم مطبوعاتی در حقوق ایران و مصر

فعل یا ترک فعل، هرچه از منظر اجتماعی و حتی فردی زشت و قبیح باشد و برای فرد نیز نامطلوب باشد تا زمانی که مقنن حکمی برای آن در قانون مقرر نکرده است قابل مجازات نیست و نمی‌توان ضمانت اجرایی را برای عمل فرد پیش‌بینی کرد. بنابراین تحقق جرم و شرط تعیین و اعمال مجازات منوط به نص صریح قانونگذار است (سجادی نژاد، ۱۳۸۵، ۹۰-۹۲).

در اصل ۱۶۹ قانون اساسی لزوم قانونی بودن جرم به رسمیت شناخته شده است. به این ترتیب که فعل یا ترک فعل هر شخص تا زمانی که پیش از آن موضوع امر و نهی قانونگذار قرار نگرفته است جرم تلقی نمی‌شود. پیرامون لزوم قانونی بودن مجازات، اصل ۳۶ قانون اساسی نیز مقرره‌ای را پیش‌بینی نموده است که البته علاوه بر تعیین مجازات اجرای آن نیز منوط به تصریح قانون شده است.

مبنای قانونی بودن جرایم و مجازات‌ها متعدد است. از جمله حفظ حقوق و آزادی‌های مردم است که این مهم اقتضا دارد همواره از تجاوز و تعدیات مجریان قانون در امان باشند. اجرای صحیح عدالت نیز مبنای دیگری است. زیرا عدالت اقتضا دارد که همگان در برابر قانون مساوی باشند. بنابراین وجود قوانینی ثابت که در تشریح آن شائبه هیچ‌گونه غرض‌ورزی و جانب‌داری نباشد و صرف نظر از مورد یا موارد خاصی به اجرا گذاشته شود راه را برای وصول به این مقصود هموار می‌سازد (کلانتری، ۱۳۹۰، ۹۳).

یکی دیگر از مبانی مهم این اصل، اصل آزادی است. زیرا در مورد هر عمل و اقدامی که جرم‌انگاری صورت می‌گیرد محدودیتی برای انسان ایجاد می‌شود و آزادی او را محدود می‌کند.

۴-۱-۱- عنصر قانونی جرایم مطبوعاتی در حقوق مصر

در حقوق کیفری مصر رفتارهای موضوع جرم‌انگاری در دو دسته ی جرایم ارتكابی توسط روزنامه‌نگاران و جرایم ارتكابی توسط روزنامه‌ها و مطبوعات قابل تفکیک هستند. بر این اساس، جرایم روزنامه‌نگاران در حقوق مصر در مواد ۱۹، ۲۱، ۲۸، ۳۰ و ۳۳ جرایم روزنامه‌نگاران است و مواد ۴۰ الی ۴۴ این قانون به مسئولیت کیفری مصادیق ارتكابی توسط روزنامه‌ها پرداخته است (مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها، ۱۳۸۴، ۹). مصداق جالب دیگری که در حقوق مصر عنوان مجرمانه دارد جرایم علیه مطبوعات است که در ماده ۱۲ قانون مطبوعات این کشور پیش‌بینی شده و اهمیت آن باعث شده است که در حکم توهین به کارمند دولتی و مشمول مجازات آن قرار می‌گیرد.

۴-۱-۲- عنصر قانونی جرائم مطبوعاتی در حقوق ایران

در فصل ششم از قانون مطبوعات ایران، مواد ۲۳ تا ۳۵ در اطلاق جرایم نگرش جامعی مدنظر بوده است و مطبوعات و عوامل آن گاه تحت عنوان واژگان مطلقاً مانند «هرکس» قرار می‌گیرند. تفکیک موجود در حقوق مصر چندان در حقوق ایران موضوعیت نداشته و از این منظر رفتارهای نشریه در کنار سایر اشخاص مشمول عنوان کیفری قرار گرفته‌اند. در مصادیق زیر مجموعه‌ی موضوع جرم انگاری نیز تفاوت‌های بنیادین و متعددی وجود دارد که به طور خلاصه می‌توان گفت در حقوق ایران رویکرد جرم انگاری رفتارها بسیار گسترده‌تر از حقوق مصر است و رفتارهای بیشتری وصف کیفری پیدا کرده‌اند. محوریت اغلب جرایم در حقوق ایران حول موضوع توهین و انتشار مطالب خلاف واقع قرار دارد اما در حقوق مصر علاوه به اشاره مختصر به این نوع رفتارها در مواد ۲۰ و ۲۱، جرایمی مانند تخلفات مالی، عدم انجام اصلاحیه‌ی مطالب اشتباه در مدت مشخص، قبول هدایا و مزایای ویژه جرم انگاری شده‌اند.

به طور کلی مقررهای کیفری مرتبط با قانون مطبوعات مصر، مختصر و عمدتاً مضیق هستند، اما گستردگی جرایم قانونی مطبوعات ایران بیشتر و قابل توجه است و گواه این امر تکرر مواد قانونی جرم زاست. به نظر می‌رسد که رویکرد موجود در رکن قانونی ناظر به جرایم مطبوعاتی اصل قانونی بودن ضوابط حداقلی خود را داراست و در مواد مختلفی، قانونگذار در تبیین جامع از مصادیق تلاش نموده است.

نظم در اختصاص فصلی تحت عنوان «جرایم» در قانون مطبوعات ایران در مقایسه با حقوق مصر منظم‌تر می‌باشد. زیرا حقوق مصر جرایم ارتكابی از سوی روزنامه نگاران ذیل دو فصل مجزای «حقوق روزنامه نگاران»، «فصل دوم از بخش اول و «وظایف روزنامه نگاران»، «فصل سوم از بخش اول- و جرایم روزنامه‌ها در فصل پنجم از بخش اول و تحت عنوان «مسئولیت کیفری جرایم ارتكابی روزنامه‌ها» پیش بینی شده است.

در نگرش کلان از رکن قانونی و بررسی قانون محور از جرایم مطبوعات و با تمام قانون، به نظر می‌رسد که نظام مندی قانون مطبوعات ایران در مقایسه با قانون مصر بیشتر باشد و ساختار آن در هشت فصل به طور جامع اغلب موارد را پوشش

داده است، این در حالی که به لحاظ ساختاری، در قانون مصر نوعی تعلق مشاهده می شود. این مولفه در قالب کیفیت قانونگذاری بررسی می گردد و به نظر می رسد در قانون مطبوعات ایران بیشتر تامین شده است. در زمینه ی مطبوعات نیز در این دو کشور اصل قانونی بودن حاکم است و مصداقی از آیین نامه ای شدن در حوزه ی جرایم مورد نظر نبوده، هر چند در قانون مطبوعات مصر احاله ی مجرمیت به برخی از مواد قانون مجازات صورت گرفته است. همین احاله ی مجرمیت نیز به مواد قانون تعزیرات و توهین به مقامات اتخاذ شده است.

۴-۲- عنصر مادی جرایم مطبوعاتی در حقوق کیفری ایران و مصر

فعل یا ترک فعل خارجی که تجلی نیت مجرمانه یا تقصیر جزایی است عنصر مادی جرم را تشکیل می دهد. قصد باطنی و درونی افراد تا به منصفی ظهور نرسد و ضمناً مغایر با اوامر و نواهی قانونگذار نباشد، قابل مجازات نیست.

رفتار انسان ظهور خارجی اراده ی اوست یعنی نیرویی که درصدد تأثیر بخشیدن بر محیط و تغییر دادن آن است. رفتاری ممکن است به صورت های گوناگون جرم تلقی شود. رفتار گاهی در قالب فعل و گاهی در قالب ترک فعل، جرم محسوب می شود. گاهی مقنن مخاطبین خود را از انجام فعل خاصی منع می کند. در این صورت ارتکاب این فعل تخطی از نواهی مقنن و جرم به شمار می رود. گاهی نیز انجام فعلی بر اشخاص تکلیف شده که ترک آن، جرم محسوب می شود و مجازات در پی دارد.

ترک فعل در قانون مجازات اسلامی به معنای امتناع از انجام تکلیفی است که موضوع حکم قانونگذار بوده است. یک اصطلاح دیگری نیز در عنصر مادی جرم وجود دارد که عبارت است از جرم فعل ناشی از ترک فعل. نتیجه ای که عموماً از یک کنش ایجابی حاصل می شود ممکن است با ترک فعل هم محقق شود. به عنوان مثال نابینایی می خواهد از خیابان عبور کند که در وسط آن یک چاه وجود دارد. شخصی هم دارد نابینا را می بیند. با این حال از راهنمایی و کمک او امتناع می کند. نابینا هم در چاه سقوط می کند و می میرد. اخلاق این فرد نکوهیده و سزاوار سرزنش است. با این حال نمی توان به راحتی او را قاتل شناخت. همچنین زمانی می توان تارک فعل را مقصر شناخت که مقنن مخاطب را به انجام دادن فعلی مکلف نموده باشد.

رفتار لحاظ کرده باشد و به عبارت دیگر جزو عناصر تشکیل‌دهنده‌ی جرم لحاظ کرده باشد تا وقتی که نتیجه‌ی منظور حاصل نشود جرم محقق نمی‌شود و قابل مجازات نیست.

در تمام مصادیق مجرمانه، برای اینکه رفتاری جرم تلقی شده و قابل مجازات باشد پیدایش یک عنصر مادی ضرورت دارد، دلیل این امر این است که اگر سیاست جنایی کشور به صرف قصد ارتکاب جرم اشخاص را مجرم بداند، موجب می‌شود که در اعماق وجدان اشخاص تجسّسات غیر قابل اغماض به عمل آید و غالباً اشخاصی بدون اینکه برای جامعه خطرناک باشند مجازات شوند. همین تفکر و رویکرد در حوزه مطبوعات اهمیت دوچندانی دارد، زیرا به موجب قانون اساسی و قانون مطبوعات، خواه در حقوق ایران و حقوق مصر، اصل بر آزادی اطلاعات و فعالیت های رسانه ای حاکم است.

با نظر به قانون مطبوعات ایران و مصر، رفتارهای غالب تشکیل دهنده جرایم مطبوعاتی، رفتارهای مثبت هستند. رفتار مجرمانه مثبت عبارت است از ارتکاب کاری که قانون آن را منع کرده و مرتکب را مستحق مجازات شناخته است. جرم فعل ممکن است به صورت گفتن یا نسبت دادن شفاهی، کتبی یا انجام دادن عملی باشد که قانون ارتکاب آن را با قید مجازات منع کرده است. دلیل این امر در قانون های مطبوعات این دو کشور آن است که معیارها و قواعد مطبوعاتی مختلفی وجود دارد و با رفتار مثبت از آنها تخطی و تخلف صورت می گیرد.

البته این به معنای محدود بودن جرایم مطبوعاتی به رفتارهای مثبت نیست. زیرا گاهی قانون‌گذار وظیفه و تکلیفی برای افراد معین کرده و در صورتی که اشخاص از انجام آن وظایف خودداری نمایند برای مرتکب مجازات در نظر گرفته است. به عنوان مثال در تبصره ۳ ماده ۲۳ قانون مطبوعات ایران، عدم درج پاسخ از جمله رفتارهای موضوع شکایت کیفری است. در حقوق مصر نیز در یک مصداق و به موجب ماده ۲۸ قانون این کشور، عدم ارسال اصلاحیه جرم و متخلف محکوم به مجازات خواهد شد (۱) اما همانطور که گفته شد غلبه با رفتارهای مثبت و فعل در جرایم مطبوعاتی است که در واژگانی مانند انتشار، اهانت و غیره مستتر هستند.

جرایم مطبوعاتی را می توان به لحاظ رکن مادی جرایمی ساده تلقی نمود و نه

جرایم مرکب، یعنی رکن مادی این رفتار مجرمانه از یک فعل مانند گفتن یا زدن ایجاد می‌گردد مثل، فحاشی، توهین، انتشار مطالب تفرقه‌آمیز و... است.

برای تحقق جرم هرچند ظهور یک فعل مادی همیشه شرط است ولی مجازات این فعل همیشه منوط به نتیجه‌ای که بزهار برای آن تلاش کرده نیست. از این رو شناخت جایگاه نتیجه در جرایم مطبوعاتی، اهمیت دارد و در راستای این سوال است که آیا این جرایم مطلق هستند یا مقید؟ در حقوق مصر این جرایم، جرایمی مطلق هستند و قانون‌گذار این کشور، قابل مجازات دانستن این جرایم را به صرف رفتارهایی مانند دخالت در زندگی، انتشار مطالب تفرقه‌آمیز، عدم صدور اصلاحیه و از این قبیل رفتارها ممکن می‌داند، لذا هیچ نتیجه‌ای شرط نشده است. در قانون مطبوعات ایران نیز این جهت‌گیری حاکم است و نتیجه در این جرایم شرط نشده است، زیرا وقوع رفتارهایی مانند انتشار مطالب خلاف عفت عمومی، انتشار مطالب مجرمانه، توهین و... لازم و همین مقدار نیز کافی می‌باشد. البته بدیهی است که وقوع نتیجه‌ی دیگر می‌تواند به جرایمی دیگر با وصف حالت تعدد جرم بینجامد و مجازات همگی رفتارها تشدید یابد.

شرایطی ولو به طور مختصر در برخی از جرایم مطبوعاتی شرط شده است و این قبیل رفتارها را به شرط این اوصاف مجرمانه تلقی کرده است. به عنوان مثال تشویق صریح به ارتکاب جرایم علیه امنیت از طریق مطبوعات، در ماده ۲۵ قانون مطبوعات ایران حاوی شرط صراحت و علیه امنیت عمومی بودن جرم است. یا جرم اهانت به زندگی روسا و نمایندگان مجلس یک شرط اساسی در جرم مقرر در ماده ۲۱ قانون مطبوعات مصر است، و شرط دیگر آن نیز عدم ارتباط مستقیم این اهانت به حرفه روزنامه‌نگار و عدم وجود منفعت عمومی در اثر این اهانت است.^۲

۴-۳- عنصر روانی جرایم مطبوعاتی در حقوق ایران و مصر

برخی از حقوق‌دانان کشور مصر در تعریف عنصر روانی، مفهوم وسیع آن را بیان نموده و معتقدند: عنصر روانی عبارت است از اینکه رکن مادی جرم، عالما و عامدا توسط شخصی که دارای مسئولیت کیفری است واقع شود، رابطه ذهنی مجرم دارای شرایط مسئولیت با "جرم" است؛ عبارت دیگر "عنصر روانی" زمانی محرز می‌شود که ارتکاب

جرم توسط شخص مختار و دارای قدرت تشخیص انجام شود؛ یعنی عمل مرتکب جرم هنگامی دارای رکن روانی است که فاعل دارای قدرت تمییز و اختیار صادر شود. با دقت در این نظریه استنباط می‌شود: پیروان این نظریه معنای وسیعی برای عنصر روانی جرم در نظر گرفته اند، زیرا فاعل علاوه بر اراده ارتکاب و قصد مجرمانه یا تقصیر جزایی می‌بایست: از روی اختیار مرتکب جرم شود و دارای قدرت تشخیص نیز باشد تا عمل او دارای عنصر روانی باشد. (عوده، ۱۹۹۳، ج ۱، ص ۳۸۰)

برای تحقق جرم فعل مادی یا ترک فعل و همچنین عنصر قانونی کافی نیست. فعل یا ترک فعلی که مجرمانه است باید نتیجه‌ی خواست و اراده‌ی فاعل باشد. یعنی میان فعل مادی و حالات روانی فاعل باید نسبتی وجود داشته باشد تا بتوان مرتکب را مقصر شناخت.

بر مبنای عنصر روانی تقسیم‌بندی‌هایی را برای جرایم ارائه داده‌اند که عبارتند از جرایم عمدی و جرایم خطایی.

عمد یعنی افعالی که مرتکب در راستای خواسته و تمایل خود آن را عملیاتی می‌کند. افعال عمدی همه به یک اندازه ارزش ندارند بلکه توجه مقنن به آن دسته از افعال عمدی معطوف است که توأم با سوءنیت یا قصد مجرمانه باشد. به عبارت دیگر مقصود جرایمی است که توأم با اراده و به وصف مجرمانه مقید باشد و نه هر اراده‌ای به صورت مطلق.

قصد نیز به معنای کوشش و کشش اراده برای وصول به هدف معلوم است. این هدف همان دستور مقنن است که به سوءنیت تعبیر گردیده است.

با نگاهی به قانون مطبوعاتی مصر می‌توان دریافت که این قانون صراحتاً بر رکن روانی تأکیدی نداشته است و صرف تخلف از مقررات تعیین شده در مواد مختلف را مجرمانه تلقی کرده است. حتی این فرض به نظر می‌رسد که جرایم مطبوعاتی این کشور جرایمی با مسئولیت مطلق بوده و مادی صرف بودن این جرایم به معنای عدم نیاز به اثبات رکن روانی دارد. همین رویکرد در حقوق ایران مشاهده می‌شود و به نظر می‌رسد در راستای اصل عمدی بودن جرایم نیز باشد. زیرا فرض آن است که این مرتکبان فرهیخته از رفتار خود آگاه بوده و با علم و اطلاع مرتکب شده‌اند. لذا اثبات خلاف آن ممکن است (معاونت آموزش قوه قضاییه، ۱۳۸۲، ۳۲).

رکن روانی جرایم مطبوعاتی به دلیل تخصص مرتکبان و آگاهی اولیه آنان از مقررات، قواعد و اصول اولیه انتشار در مطبوعات مفروض تلقی می‌گردد. به همین دلیل است که در حقوق مصر، تخلف از این قواعد مشمول مجازات و جرم‌انگاری قرار گرفته است.

این درحالی است که در حقوق ایران میزان شدت وصف کیفری برخی از عناوین بسیار بالاست، و رفتار به دلیل تخلف خود موضوع جرم‌انگاری قرار نگرفته‌اند، بلکه ماهیتا جرم بوده و برخی نیز در قالب عناوین مجرمانه از قبیل توهین، افترا و نشر اکاذیب قابلیت وصف کیفری دارند.

با نگاهی کلان به رکن روانی جرایم مطبوعاتی، می‌توان چنین دریافت که قصد ارتکاب فعل برای تحقق جرم مطبوعاتی در حقوق کشورهای ایران و مصر کفایت می‌کند. در تمام جرایم مطبوعاتی سونیت خاص شرط نشده است و علم و آگاهی مرتکب و اطلاع از ضوابط و معیارهای مطبوعاتی و انتشار، شرط عام روانی این جرایم تلقی می‌گردد.

۵- مسئولیت کیفری و ضمانت اجراهای جرایم مطبوعاتی در حقوق کیفری ایران و مصر

۵-۱- مسئولیت کیفری و ضمانت اجرائی جرائم مطبوعاتی در حقوق ایران

در حقوق ایران با توجه به ماده ۳۵ قانون مطبوعات، مجازات‌هایی را که در خصوص جرایم مطبوعاتی اعمال می‌شود در سه حوزه می‌توان دسته‌بندی نمود: یک؛ جرایمی که قانون مطبوعات همراه با بیان مجرمانه بودن عمل در همان ماده مجازات آن را تعیین کرده است. دو؛ جرایمی که قانون مطبوعات در خصوص مجازات آنها ساکت است اما قانون مجازات اسلامی مجازاتی را مشخص کرده است و سه؛ جرایمی که نه قانون مطبوعات برای آن مجازات تعیین کرده و نه قانون مجازات اسلامی در خصوص آن پیش‌بینی‌ای دارد.

در حقوق ایران، سیاست جنایی افتراقی حاکم بر قلمرو رسیدگی به جرایم مطبوعاتی، به نظام مسئولیت ناشی از آن نیز سرایت کرده و وضعیت ویژه‌ای پدید آورده است.

در حقوق ایران، با تحلیل این نظام، واکنش‌های تعیین شده برای این دسته از جرایم حائز واکاوی است. ابتدا نظام مسئولیت حاکم بر قلمرو جرایم مطبوعاتی مورد بررسی قرار می‌گیرد و در طی آن مسئولیت این گونه جرایم آشکار می‌شود. دخالت اشخاص متعدد (صاحب امتیاز، مدیر مسئول، سردبیر، نویسنده یا خبرنگار ...) در روند کار مطبوعاتی، ماهیتی گروهی به این کار بخشیده و پیچیدگی‌های خاصی در مسائل حقوقی مربوط به آن پدید آورده است. نظام مسئولیت جرایم مطبوعاتی در ایران نظام مسئولیت جمعی است و تک تک دست‌اندرکاران نشر یک اثر در قبال نتایج آن مسئول شناخته می‌شوند. مدیر مسئول، مسئولیت اصلی و مستقیم مطالب را بر عهده دارد. مصونیت نشر مذاکرات مجلس یا روند دادرسی در قوانین ایران پیش‌بینی نشده است، هر چند به نظر می‌رسد انعکاس صحیح و بی‌کم و کاست جریان جلسات علنی مجلس با توجه به مصونیت نمایندگان در ایران لاقلاً می‌تواند دفاعی معتبر در نظر گرفته شود.

۵-۲- مسئولیت کیفری و ضمانت اجرائی جرائم مطبوعاتی در حقوق مصر

نظام مسئولیت مطبوعاتی در مصر بر خلاف ایران، غالباً فردی است و نه جمعی. به این شکل که مرتکب محور بوده و بر آن شخص متوجه است. البته اصطلاح جمعی روزنامه‌ها در ماده ۴۰ نوعی تأکید بر مسئولیت جمعی است. با این وجود امکان معافیت از مسئولیت کیفری به شرط فقدان سوء نیت در انتقاد، در ماده ۴۴ قانون مطبوعات مصر اگرچه تأکیدی بر اصول عام مسئولیت کیفری است اما نشانگر استثنایی بودن مجازات دهی به رفتار روزنامه و روزنامه‌نگار است. (۳)

مهمترین انتقاد در مجازات جرایم مطبوعاتی در حقوق ایران را می‌توان در موارد تعزیر شرعی بدون میزان دانست، امری که خلاف قانونی بودن جرم و مجازات به نظر می‌رسد. چنین موضوعی در حقوق مصر مشاهده نمی‌شود و مجازات‌های اصلی مشخص بوده و در قالب حبس، جزای نقدی و عمدتاً تذکر خلاصه شده‌اند. با این وجود در حقوق مصر در پاره‌ای موارد رویکرد سختگیرانه مشاهده می‌شود، از جمله عدم امکان تعلیق در ماده ۴۱ است. که البته این تشدید محدود به مجازات حبس است.

۶- نتیجه گیری

۶-۱- همانطور که از مطالعه قانون مطبوعات ایران و مصر گذشت علی رغم مشابهت در سیستم حقوقی دو کشور که نوع غالب قوانین دو کشور نیز رومی ژرمنی میباشد، افتراقات متعددی میان قوانین دو کشور به چشم میخورد از جمله تعریف مطبوعات که در قانون مصر برخلاف تعریف مطبوعات در قانون ایران به مطبوعات الکترونیکی اشاره نشده است.

۶-۲- در حقوق کیفری مصر رفتارهای موضوع جرم انگاری در دو دسته ی جرایم ارتكابی توسط روزنامه نگاران و جرایم ارتكابی توسط روزنامه ها و مطبوعات قابل تفکیک هستند. در حالیکه چنین تفکیکی در حقوق ایران موضوعیت نداشته است.

۶-۳- در حقوق ایران رویکرد جرم انگاری رفتارها بسیار گسترده تر از حقوق مصر است و رفتارهای بیشتری وصف جرم پیدا کرده اند.

۶-۴- یکی از مفردات جرم انگاری شده در قانون مصر جرایم علیه مطبوعات است که در قانون ایران به چشم نمیخورد.

۶-۵- نظام مندی قانون مطبوعات ایران در مقایسه با قانون مصر بیشتر می باشد.

۶-۶- از حیث رکن مادی غالب رفتارهای تشکیل دهنده جرایم مطبوعاتی چه در ایران چه در مصر، رفتارهای مثبت هستند و از نوع جرایم ساده و مطلق تلقی میشوند.

۶-۷- از حیث رکن روانی، قصد ارتكاب فعل برای تحقق جرم مطبوعاتی در حقوق دو کشور کفایت می کند و رکن روانی جرایم مطبوعاتی به دلیل تخصص مرتکبان و آگاهی اولیه آنان از مقررات، قواعد و اصول اولیه انتشار در مطبوعات مفروض تلقی می گردد.

۶-۸- نظام مسئولیت جرایم مطبوعاتی در ایران، نظام مسئولیت جمعی است و تک تک دست‌اندرکاران نشر یک اثر در قبال نتایج آن مسئول شناخته می‌شوند. این در حالی است که این جنبه در حقوق مصر کمرنگ است و مسئولیت غالباً فردی است و نه جمعی.

پی نوشتها:

(۱) ماده- ۸۳. چنانچه ارسال اصلاحیه در زمان مشخص در ماده ۸۱ صورت نگیرد، متخلف حداقل به سه ماه حبس و پرداخت جزای نقدی از یکهزار تا چهار هزار جنبه و یا یکی از این دو مجازات محکوم میشود.

دادگاه متن حکم صادره را حداقل در یک روزنامه — با هزینه خود روزنامه — و یا در همان روزنامه ای که مطلب تحریف شده و یا خبر موضوع مورد اختلاف چاپ شده ظرف مدتی کمتر از ۴۷ روز از تاریخ صدور حکم، چاپ کند. انتشار اصلاحیه پس از صدور حکم نهایی دادگاه امکانپذیر است.

(۲) ماده- ۸۴. روزنامه نگار یا هر فرد دیگری نمیتواند در زندگی شخصی شهروندان مداخله کند و یا به زندگی شخصی رؤسا، نمایندگان مجلس و یا مسؤولان خدمات عمومی اهانت کند، مگر اینکه ارتباط مستقیم با حرفه وی داشته باشد و منافع عمومی در بین باشد.

(۳) ماده ۴۰- چنانچه در دادگاه علیه روزنامه ها شکایت کیفری جنایی مطرح شود متهم میتواند وکیل انتخاب کند، مشروط بر اینکه حضور وی در دادگاه الزامی نباشد.

ماده ۴۴- اگر روزنامه نگاری از عملکرد کارکنان دولت، نمایندگان و یا مسؤولان انتقاد کند، مشروط بر اینکه انتقاداتش با حسن نیت و فقط از عملکرد حرفه ای فرد باشد و موارد انتقادی را به اثبات برساند، مجازات نمی شود.

منابع فارسی و عربی:

- * آذرنوش، آذرتاش، فرهنگ معاصر عربی-فارسی، تهران، نشر نی، ۱۳۷۹.
- * معاونت آموزش قوه قضائیه، بررسی جرایم مطبوعاتی، تهران، مرکز مطبوعات و نشر، ۱۳۸۲.
- * رحیمی، مصطفی، قانون اساسی مشروطه ایران و اصول دموکراسی، چاپ چهارم، نیلوفر، ۱۳۸۹.
- * سجادی نژاد، سید احمد؛ اصل قانونی بودن جرایم و مجازاتها در فقه و حقوق، الهیات و حقوق، ۱۳۸۵، ش ۲۰، صص ۹۱-۹۲.
- * شیخ الاسلامی، عباس، جرایم مطبوعاتی بررسی تطبیقی سیاست جنایی ایران و انگلستان، مشهد، نشر جهاد دانشگاهی، ۱۳۸۰.
- * صوفی آبادی، محمود، نقد و بررسی صلاحیت دادگاه ها در جرایم مطبوعاتی، مجله دانشکده علوم انسانی دانشگاه سمنان، ش ۱-صص ۲۲۱-۲۲۲، ۱۳۸۴.
- * عوده، عبدالقادر، التشریح الجنائی، چاپ دوازدهم، قاهره، مکتبه دارالتراث، ۱۹۹۳.
- * کلانتری، کیومرث، اصل قانونی بودن جرایم و مجازات ها در حقوق ایران و مطالعه تطبیقی آن با مقررات برخی از کشورها، چاپ اول، دانشگاه مازندران، ۱۳۷۵.
- * گلدوزیان، ایرج، و بابایی، عباس، سیاست جنایی تقنینی جمهوری اسلامی ایران در قبال جرایم مطبوعاتی (سنتی و الکترونیکی)، تحقیقات حقوقی آزاد، ش ۳۵، صص ۳۸-۴۰، ۱۳۹۶.
- * لایق میرحسینی، مجید، جرایم مطبوعاتی، دانشگاه تهران، ۱۳۷۲.
- * مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه ها، قانون مطبوعات مصر، تهران، سازمان چاپ و انتشارات، فصل پنجم، مسئولیت کیفری، ۱۳۸۴.
- * هاشمی، سید محمد، حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، تهران، انتشارات میزان، ۱۳۸۷.

منابع لاتین:

* Electronic Publishing

Received: ۲۵ February ۲۰۲۰ accept: ۳۰ March ۲۰۲۰

Abstract

Iran and Egypt, as two Islamic countries with cultural support and a history of world civilization, are two suitable cases to study from different angles. This research aims to use descriptive and analytical methods to achieve strengths and weaknesses for the growth and development of laws. Domestically, the press law compares the two countries in terms of criminology and criminal liability. The findings of the study show that criminalization has more focus and order in Iranian law and more criminal behavior in Iranian law than in Egypt. It is assumed that the criminal liability system is often collective, while in Egyptian law it is the opposite and often individual.

Of course, the press laws of the two countries also have commonalities, including the similarity in the psychological and material element in terms of positive, simple and absolute crimes.

Keywords: Press Law, Press Crimes, Iran and Egypt, Criminal Policy, General Elements of Crime



studies of economic jurisprudence

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی